

Центральноукраїнський державний педагогічний університет
імені Володимира Винниченка

кафедра історії України та всесвітньої історії

Затверджено кафедрою
«13» вересня 2021 р.

Завідувач кафедри
Житков О.А.

**РОБОЧА ПРОГРАМА НАВЧАЛЬНОЇ ДИСЦИПЛІНИ
МУЗЕЙНА ПРАКТИКА**

Рівень вищої освіти: перший (бакалаврський)
Ступінь вищої освіти: бакалавр
Галузь знань: 01 «Освіта/ Педагогіка»
Спеціальність: 014.07 «Середня освіта (Географія)»
Додаткова спеціальність: 014.03 «Середня освіта (Історія)»
Предметна спеціалізація: «Середня освіта (Географія та Історія)»

Робоча програма з курсу «Музейна практика»
для студентів першого (бакалаврського) рівня вищої освіти.

Розробник: кандидат історичних наук, доцент кафедри історії України та
всесвітньої історії Проскурова Світлана Володимирівна

Робоча програма затверджена на засіданні кафедри історії України та
всесвітньої історії Центрально українського державного педагогічного
університету імені Володимира Винниченка

Протокол від «13 » вересня 2021 року № 1

В.о. завідувача кафедри історії України всесвітньої історії

(д.і.н., доц. Житков О.А.)

1. ОПИС НАВЧАЛЬНОЇ ДИСЦИПЛІНИ «Шкільний курс історії»

Найменування показників	Галузь знань, напрям підготовки, рівень вищої освіти	Характеристика навчального курсу
<p>Кількість кредитів відповідних ECTS: 3</p> <p>Загальна кількість годин: 90</p> <p>Тижневих годин: IV семестр – 2 год.</p>	<p><i>Галузь знань:</i> 01 «Освіта/ Педагогіка»</p> <p><i>Спеціальність:</i> 014 «Середня освіта (Історія)»</p> <p><i>Предметна спеціалізація:</i> «Середня освіта (Географія та Історія)»</p> <p><i>Рівень вищої освіти:</i> перший (бакалаврський)</p>	<p><i>Форма навчання:</i> денна/заочна</p> <p><i>Тип дисципліни:</i> вибіркова</p> <p><i>Навчальна практика:</i> 10 год.</p> <p><i>Самостійна робота:</i> 90 год.</p> <p>Вид контролю: залік</p>

2. МЕТА ТА ЗАВДАННЯ НАВЧАЛЬНОЇ ДИСЦИПЛІНИ

Метою навчальної «Музейної практики» є ознайомлення студентів з типологією, функціями, завданнями, методами та формами роботи сучасних українських музеїв, навчальна практика в одному із музеїв, знайомство з тематикою, принципами комплектації музейних експозицій музею, інформаційним та методичним забезпеченням музею.

Усвідомлення світоглядної місії музею як наукового і культурно-освітнього осередку.

Завдання навчальної практики:

1. Ознайомити студентів-практикантів з історією українського музейництва дорядянського часу, національно-культурним та краєзнавчим рухом зі збирання музейних експонатів.

2. Ознайомити практикантів з історією музею, в якому вони проходять музейну практику, як наукового і культурно-освітнього центру, з засновниками музею, що уособлювали в собі інтелектуальний і духовний потенціал нації.

3. Ознайомити студентів із особливостями нового етапу в історії музею у зв'язку зі здобуттям Україною незалежності та суспільними змінами (декомунізація, реорганізація музейних експозицій, зміна тематики експозицій, оптимізація й урізноманітнення форм і методів їхньої роботи.

4. Ознайомити студентів - практикантів, майбутніх організаторів музейної справи з Інтернет-порталом "Музейний простір України" (www.ukrmuseum.info), який поєднує у собі функції інформаційного сайту та класичного порталу і є своєрідним довідником з проблем музейництва.

5. Навчити студентів створювати розповідь екскурсовода - усну частину, індивідуального тексту (повідомлення і пояснення) відповідно до основних вимог до розповіді екскурсовода та її завдань, вміти створювати тексти історичного та соціально-культурного змісту.

**У результаті вивчення навчальної дисципліни
студент повинен знати:**

1. Функції (інформаційної функції, для музейних предметів важливими є інші ознаки та властивості: атрактивність (здатність привертати увагу), інформативність (передавати інформацію різними засобами), експресивність (впливати на емоції), інтерактивність (безпосереднє залучення спостерігача до експозиції) сучасного музею

2. Історію створення та засновників музею, в якому вони проходять практику, особливості музейної справи дорядянського часу, зв'язок музею з національно-культурним та краєзнавчим рухом, рівнем і потребами розвитку вітчизняної науки.

3. Особливості нового етапу в історії музею у зв'язку зі здобуттям Україною незалежності та суспільними змінами (декомунізація, реорганізація музейних експозицій, зміна тематики експозицій, оптимізація й урізноманітнення форм і методів їхньої роботи.

4. Зміст Інтернет-порталу "Музейний простір України" (www.ukrmuseum.info), який поєднує у собі функції інформаційного сайту та класичного порталу і є своєрідним довідником з проблем музейництва.

5. Знати принципи комплектації, музеєфікації, комеморації музею.

Студент повинен вміти:

1. Дати стисло характеристику музею, використовуючи для цього мультимедійну презентацію;
2. Створювати розповідь екскурсовода - усну частину, індивідуального тексту (повідомлення і пояснення) із вказуванням і вікової групи (кому адресована екскурсія) щодо експозиції музею за вибором студента ;
3. Знати основні вимоги до розповіді екскурсовода та її завдання, вміти створювати тексти історичного та соціально-культурного змісту.
4. Використовувати цифрові технології для пошуку і ретрансляції потрібної історичної, географічної, культурної, краєзнавчої інформації, її нагромадження, перевірки і впорядкування; створювати мультимедійні презентації та поширювати їх; виявляти маніпуляції інформацією соціального та історичного змісту під час аналізу музейних експозицій; виявляти джерела й авторів інформації, робити коректні посилання.
5. Пояснювати та оцінювати вплив природного середовища на життя людини в окремі історичні періоди; розкривати зміст і значення господарських, промислових, наукових і науково-технічних революцій, вплив на суспільне життя технологій, технічних винаходів і наукових теорій.

6. Критично аналізувати музейні експозиції для протистояння деструктивним і маніпулятивним технікам впливу
7. Генерувати нові ідеї, планувати, організовувати, реалізовувати проекти (зокрема дослідницько-пошукового характеру), представляти їх результати.

Сформовані компетентності:

ЗК7 – навички використання інформаційних і комунікаційних технологій у процесі навчання або дослідження, пошуку, оброблення та аналізу інформації з різних джерел.

ЗК9 – здатність до абстрактного мислення, аналізу та синтезу.

ФК8 – здатність проектувати і складати різноманітні тематичні карти, аналізувати інформацію за географічними та історичними картами, атласами та іншими картографічними творами, використовувати ГІС-технології в обсязі, необхідному для роботи вчителя географії, історії та вирішення задач, пов'язаних із просторово-розподіленою інформацією в середовищі ГІС.

ФК9 – володіння методикою географічних, історичних та педагогічних досліджень, здатність виконувати польові дослідження природних і суспільних об'єктів та процесів, педагогічні дослідження, інтерпретувати отримані результати досліджень, застосовувати їх у професійній діяльності.

ФК12 – здатність планувати та конструювати процес навчання географії та історії в школі відповідно до вимог безпеки життєдіяльності й охорони праці, з врахуванням гігієнічних вимог, основних дидактичних принципів, вікових та індивідуальних особливостей учнів із застосуванням сучасних методик і освітніх технологій, у тому числі й інформаційних.

ФК13 - здатність використовувати методологію історії як науки, розкривати загальну структуру історичної науки на основі взаємозв'язку основних історичних процесів та постатей.

ФК14 - здатність орієнтуватися в історичному часі, застосовувати періодизацію як спосіб пізнання історичного процесу, доцільно використовувати категоріально-понятійний апарат і хронологію історичної науки.

ФК15 - здатність ефективно й грамотно працювати з різними джерелами історичної інформації, будувати усні й письмові висловлення щодо історичних фактів, історичних постатей та історичної теорії.

ФК16 - здатність характеризувати досягнення історичної науки та сучасний стан історичних інституцій, їхні ролі в суспільному житті, оцінювати та визначати історичні джерела(пам'ятки).

ФК17 - здатність застосовувати пошук, аналіз та розуміння архівних матеріалів, дискутувати про минуле в політичному й культурному аспектах.

ФК18 - здатність чітко і логічно відтворювати базові історичні знання, оцінювати нові відомості, факти, події та інтерпретації в контексті формування в учнів цілісної історичної картини світу

Програмні результати навчання відповідні компонентам освітньої програми:

ПРН1 – *знає та розуміє* теоретико-методологічні основи та історію розвитку географічної та історичної науки, зокрема, понятійно-термінологічний апарат, концепції, парадигми, теорії географії та історії й наукову періодизацію історичних процесів.

ПРН8 - *знає та розуміє* історичну термінологію й наукову періодизацію історичних процесів; основні концепції, теорії та етапи розвитку історичної науки.

ПРН9 - *знає та розуміє* історіографію для аналізу сучасних наукових дискусій із проблем вітчизняної та всесвітньої історії.

ПРН10 - *знає та розуміє* історичні особливості розвитку регіонів України, реалізовує краєзнавчий підхід на уроках географії та історії, у позакласній та позашкільній роботі з учнівською молоддю.

ПРН19 – планує та конструює процес навчання географії та історії в школі відповідно до вимог безпеки життєдіяльності й охорони праці, з урахуванням гігієнічних вимог, основних дидактичних принципів, вікових та індивідуальних особливостей учнів із застосуванням сучасних методик і освітніх технологій, у тому числі й інформаційних;

ПРН20 - Уміє використовувати новітні методологічні підходи у навчальній та професійній діяльності: цивілізаційний, аксіологічний, культурологічний, антропологічний, багатофакторний;

ПРН21 - Уміє орієнтуватися в науковій періодизації, порівнювати історичні процеси вітчизняної та всесвітньої історії, виявляти тенденції міжнародних відносин, пов'язані з геополітичними чинниками; працювати з джерелами інформації, інтегрувати їх зміст, визнавати й сприймати різноманітність критичного аналізу і оцінок історичних джерел.

3. СТРУКТУРА НАВЧАЛЬНОЇ ДИСЦИПЛІНИ

№ пп години	Тема	Завдання. Опис діяльності студентів групи ГП18Б
1. 3 год.	Настановча конференція з питань організації та проведення музейної практики у студентів групи ГП18Б	Он-лайн конференція на платформі клас рум: -знайомство зі змістом музейної практики, метою та завданнями, термінами виконання та видами робіт; -розподіл обов'язків; -інструктаж з техніки безпеки.
2. 2 год.	Положення про музей при закладі освіти системи Міністерства освіти і науки України від 20.05.97р. (№151)	Ознайомлення з Положенням про музей при закладі освіти системи Міністерства освіти і науки України та та Законом України «Про музеї та музейну справу» (1995 р.) та діяльністю Державної служби з питань національної культурної спадщини Форма роботи - конспект
3. 5 год	Інтернет-портал "Музейний простір України" (www.ukrmuseum.info)	Ознайомлення з інтернет-ресурсом музейної справи в Україні Форма роботи – резюме.

4. 20 год	Навчально - інформаційний і виховний потенціал Кіровоградського обласного краєзнавчого музею (м.Кропивницький)	1.Екскурсія до Кіровоградського обласного краєзнавчого музею Форма роботи – екскурсія (он-лайн, чи очна, за можливості) 2. Створення розповіді екскурсовода до однієї з експозицій музею
5. 10 год.	Навчально - інформаційний і виховний потенціал Кіровоградського обласного краєзнавчого музею (м.Кропивницький)	Описати експозиції Кіровоградського обласного краєзнавчого музею та оцінити його навчально - інформаційний і виховний потенціал у процесі викладання ШКІ за програмою НУШ Форма роботи - презентація
6. 10 год.	Навчально - інформаційний і виховний потенціал Кіровоградського обласного краєзнавчого музею (м.Кропивницький)	Ознайомлення з інтернет-сайтом Кіровоградського обласного краєзнавчого музею, характеристика його наповненості в умовах дистанційної освіти Форма роботи – резюме.
7. 10 год.	Навчально - інформаційний і виховний потенціал експозицій краєзнавчих музеїв за місцем проживання студентів	Екскурсія до місцевого музею, ознайомлення з каталогами, експозиціями, формами та методами роботи музею
8. 10 год.	Навчально - інформаційний і виховний потенціал експозицій краєзнавчих музеїв за місцем проживання студентів	Описати експозиції місцевого краєзнавчого музею та оцінити його навчально - інформаційний і виховний потенціал у процесі викладання ШКІ за програмою НУШ Ознайомлення з інтернет-сайтом музею, оцінити його ефективність в умовах дистанційної освіти Форма роботи - презентація
9. 10 год.	Звіт про проходження музейної практики.	Написання звіту про проходження музейної практики; Оформлення презентацій, резюме.
10. 10 год.	Підготовка і проведення підсумкової навчально-методичної конференції за результатами практики	1.Підготовка доповідей, презентацій виступів; 2.Проведення конференції

4. ТЕМАТИКА ЛЕКЦІЙ (не передбачено)

5. Теми семінарських занять (не передбачено)

6. Самостійна робота

№пп	Тематика і зміст самостійної роботи студентів-практикантів
1.	Он-лайн конференція на платформі клас рум: -знайомство зі змістом музейної практики, метою та завданнями, термінами виконання та видами робіт; -розподіл обов'язків; -інструктаж з техніки безпеки.
2.	Ознайомлення з Положенням про музей при закладі освіти системи Міністерства освіти і науки України та та Законом України «Про музеї та музейну справу» (1995 р.) та діяльністю Державної служби з питань національної культурної спадщини Форма роботи – конспект(5 балів)
3.	Ознайомлення з інтернет-ресурсом музейної справи в Україні Форма роботи – резюме.(5 балів)
4.	1.Екскурсія до Кіровоградського обласного краєзнавчого музею Форма роботи – екскурсія (он-лайн, чи очна, за можливості) 2. Створення розповіді екскурсовода до однієї з експозицій музею (10 балів)
5.	Описати експозиції Кіровоградського обласного краєзнавчого музею та оцінити його навчально - інформаційний і виховний потенціал у процесі викладання ШКІ за програмою НУШ Форма роботи – презентація (10 балів)
6.	Ознайомлення з інтернет-сайтом Кіровоградського обласного краєзнавчого музею, характеристика його наповненості в умовах дистанційної освіти Форма роботи – резюме(5 балів)
7.	Екскурсія до місцевого музею, ознайомлення з каталогами, експозиціями, формами та методами роботи музею Форма роботи – резюме(5 балів)

8.	Описати експозиції місцевого краєзнавчого музею та оцінити його навчально - інформаційний і виховний потенціал у процесі викладання ШКІ за програмою НУШ Ознайомлення з інтернет-сайтом музею, оцінити його ефективність в умовах дистанційної освіти Форма роботи – презентація (20 балів)
9.	Написання звіту про проходження музейної практики; Оформлення презентацій, резюме. (20балів)
10.	1.Підготовка доповідей, презентацій виступів; 2.Участь у підсумковій конференції з музейної практики. (20балів)

7. Індивідуальні завдання

Тематика розповіді екскурсовода:

- «Археологія краю»
- «Флора рідного краю»
- «Фауна рідного краю»
- «Голодомор на Кіровоградщині 1932-1933 рр.»
- «Друга світова війна на Кіровоградщині»

Тематика доповідей на конференцію:

«Трансформація музейної справи з постановом суверенної України 1991 р.: Постколоніальний і посттоталітарний синдроми українського музейництва на початку 90-х років ХХ ст.»

«Функції (інформаційної функції, для музейних предметів важливими є інші ознаки та властивості: атрактивність (здатність привертати увагу), інформативність (передавати інформацію різними засобами), експресивність (впливати на емоції), інтерактивність (безпосереднє залучення спостерігача до експозиції) сучасного музею на прикладі музею (за вибором)»

«Заснування та історія музею, його зв'язок з національно-культурним та краєзнавчим рухом»

«Декомунізація музею у зв'язку з суспільними змінами внаслідок Революції Гідності»

8. Методи навчання

Екскурсії, самостійна підготовка, виконання індивідуальних завдань, створення презентацій до тем, робота в музеях та з мережею Інтернет; підготовка розгорнутих повідомлень, написання розповідей екскурсовода, наукових статей, доповідей.

Види навчальної роботи студентів: • екскурсія з використанням матеріалів музейних експозицій; • написання текстів історико-культурного, кразнавчого змісту розповіді екскурсовода; • консультація; • презентація науково-дослідного проекту.

У процесі вивчення дисципліни застосовуються наступні **методи навчання:**

За типом пізнавальної діяльності: пояснювально-ілюстративний;

репродуктивний; проблемного викладу; дослідницький; відповідно до логіки пізнання: аналітичний; індуктивний; дедуктивний;

За основними етапами процесу: формування знань; формування умінь і навичок; застосування знань; узагальнення; закріплення; перевірка;

За системним підходом: стимулювання та мотивація; контроль та самоконтроль.

За джерелами знань: словесні – розповідь, пояснення, наочні – демонстрація, ілюстрація.

За рівнем самостійної розумової діяльності: проблемний; частково-пошуковий; дослідницький; метод проблемного викладання.

9. КРИТЕРІЇ ВИСТАВЛЕННЯ БАЛІВ.

Оцінювання якості знань студентів, в умовах організації освітнього процесу за кредитно-трансферною накопичувальною системою здійснюється шляхом поточного, підсумкового (семестрового) контролю за 100-бальною шкалою, за шкалою ЄКТС та національною шкалою оцінювання.

Поточний контроль

Поточний контроль – це оцінювання навчальних досягнень студента (рівень теоретичних знань та практичні навички з тем, включених до практики) під час екскурсій, організації самостійної роботи, на консультаціях (під час відпрацювання пропущених занять) та презентації студентами власних проектів.

Поточний контроль реалізується на консультаціях з презентації запланованого на самостійне опрацювання студентом.

Критеріями оцінки є:

виконання завдань: логічність, уміння формулювати висновки, акуратність оформлення конспектів, усних виступів, презентацій, підготовка і презентація доповіді на конференцію, підготовка звіту, розповіді екскурсовода.

Виконання самостійної роботи: до 100 балів.

Підсумковий(семестровий)контроль

Підсумковою формою контролю з дисципліни є залік. Він проводиться відповідно до графіку навчального процесу.

Підсумкова кількість балів з дисципліни (максимум 100 балів) визначається як сума балів:

- поточного контролю самостійної роботи (100 балів),

10. РЕКОМЕНДОВАНА ЛІТЕРАТУРА

Базова

1. Історія музейництва в Україні першої половини ХХ ст.: втрати та здобутки – Матеріали II Всеукраїнської наукової конференції, Київ, 15 липня, 2017 р.
2. Бєсєдіна Н. Музейництво в Україні. – К., 2009.
3. Федорова Л. Музейництво в Україні: Історія та проблеми сучасного розвитку. – К., 2011.
4. Закон України «Про музеї та музейну справу» (1995 р.)

Допоміжна

1. Граціозі А. Голод в СРСР 1931- 1933 рр. та український голодомор: чи можлива нова інтерпретація.//УДЖ, К.,2005.№3.
2. Грицак Я. Голокост і Голодомор: виклики колективній пам'яті.//Страсті за націоналізмом. – К.:Критика, 2011.
3. Голоси із 33-го. / Упорядник Бондар В. – Кіровоград, 1993.
4. «Безкровна війна». Мовою архівних документів про голод 1921- 1923, 1932- 1933 рр.: Збірник документів і матеріалів /Авт.-упоряд.: О. Житков. - Кіровоград, 2005.
5. Бокій Н. Примусова колективізація як головна передумова голодомору 1932-1933 років в Україні (за матеріалами Кіровоградщини) //Пам'яті невинних жертв (Матеріали Міжнародної наукової конференції істориків «Голодомор в Україні в 1932- 1933 роках». Будапешт, грудень 2003 року). /Упоряд. Я. Хортяні. - Будапешт, 2007.
6. Проскурова С. “Зазирнімо в обличчя трагедії...” (Щодо результатів етнографічної експедиції студентів факультету історії та права КДПУ імені В.Винниченка 2007 року) //Краєзнавчий вісник Кіровоградщини. - Випуск II. - Кіровоград: Центрально-Українське видавництво, 2008. - С. 122- 164.
7. Проскурова С. Матеріали експедиції до Бобринецького району //Усна історія Голодомору та Другої світової війни на території Кіровоградщини. - Кіровоград: Кіровоградський інститут розвитку людини «Україна», 2009.
8. Проскурова С. Записи працівників соціальної служби Новоукраїнського району Кіровоградської області (підготувала до друку Світлана Проскурова) //Наукові записки Міжнародної асоціації українців. Вип. 2 /[гол. ред. Г. Скрипник]; МАУ, НАН України, ІМФЕ ім. М. Т. Рильського. - К., 2013. - С. 242-252..
9. Портнов А. Історії для домашнього вжитку: Есеї про польсько-російсько-український трикутник пам'яті. - К.: Критика, 2013. - 344 с.
10. Плохій С. Брама Європи./Сергій Плохій; пер. з англ. Романа Клочка. – Харків:Книжковий Клуб «Клуб Сімейного Дозвілля», 2016. – 496 с.
- 11.Нагорна Л. Політика пам'яті та її орієнтаційна місія //Культура історичної пам'яті: європейський та український досвід. /[Ю. Шаповал, Л. Нагорна, О. Бойко] за гол. ред. Ю. Шаповала. – К., 2013. – 600 с.

12. Верстюк В., Скальський В. Українська революція 1917–1921 рр. у політиці формування національної пам'яті в 2007–2010 рр. // Проблеми вивчення української революції 1917–1921 рр. – Вип. 5. – К. : Ін-т історії України НАН України, 2010
13. Огієнко В. Траєкторії пам'яті: Михайло Грушевський, Володимир Винниченко та Симон Петлюра в національній пам'яті // Українська революція 1917– 1921 років: погляд із сьогодення. – К., 2013. – С. 209.
14. Тронько П. Інститут національної пам'яті як засіб зцілення від пострадянської ментальності // Дзеркало тижня. – 2005. – №45(473). – 19 – 25 листоп.
15. Як перейменувати вулицю. Правові засади перейменування вулиць, провулків, проспектів, площ, парків, скверів, мостів та інших споруд, розташованих на території населених пунктів. Методичний збірник. – Київ – Чернігів, 2014.- 147 с.
16. Проскурова С. Проблеми формування національної ідентичності у студентів історичних факультетів вищих навчальних закладів. // Збірник наукових праць НДІУ НАН України. – Т. XV. – К., 2007.-С.88-94.
17. Роки боротьби 1917-1922 рр. на Єлисаветчині. Український погляд. 1917-1918 рр. Початок революційної стихії. Книга перша./Авт.-упоряд. Ю.С.Митроаненко. - Кропивницький: Імекс - ЛТД, 2018. - 212 с.
- 18.Фуко М. Археологія знання /Пер. з фр. В.Шовкун. – К.: Вид-во Соломії Павличко «Основи», 2003. – 326с.
19. Рикер П. Память, история, забвение. /Пер. с фр. – М: Издательство гуманитарной литературы, 2004. – 728с.
20. Нора П. Теперішнє, нація, пам'ять. Пер. з фр. А.Рєпи. –К.: «Кліо», 2014. –272 с.
21. Франция-память /П. Нора, М. Озуф, Ж. де Пюимеж, М. Винок; Пер. с фр. Д. Хапаевой; Науч. конс. пер. Н. Копосов. – СПб.: Изд-во С.-Петербур. ун-та, 1999. – 328 с.
22. Грицак Я. Пам'ять і нація. (Текст виступу на міжнародній конференції «Prozesse ukrainischer Nationsbildung» у Віденському університеті у 2009 році.) /Страсті за націоналізмом. – К.: Критика, 2011. – С. 261–278.
23. Безсмертя. Книга пам'яті України. 1941–1945. – К.: Пошуково-видавниче агентство «Книга пам'яті України», 2000. – 944 с.
24. Даценко В. Щоб пам'ятали. Кіровоградщина в роки Великої Вітчизняної війни (1941-1945). Історико-публіцистичний нарис. – Кіровоград: ТОВ «Імекс-ЛТД», 2009. – 304 с.
25. Даценко В. Зеленая брама: Возвращение к легенде. – Кіровоград: Імекс-ЛТД, 2013. – 460 с.

26. Словарь историка /Под ред. Н. Оффенштадта. – М., 2011. – 222 с.
27. Томенко М. Україна, якою ми мандруємо. – К.: 2007.
28. Франция-память /П. Нора, М. Озуф, Ж. де Пюимеж, М. Винок; Пер. с фр. Д. Хапаевой; Науч. конс. пер. Н. Копосов. – СПб.: Изд-во С.-Петербур. ун-та, 1999. – 328 с.
29. Кузик Б., Білошапка В. Духовні скарби рідної землі: Історико-краєзнавчі нариси. – Дніпропетровськ: АРТ-ПРЕС, 2007. – 584 с.
30. Історія міст і сіл УРСР. Кіровоградська область. – К., 1972.

1. Інформаційні ресурси

Інтернет-портал "Музейний простір України"

[http:// \(www.ukrmuseum.info\)](http://www.ukrmuseum.info)

<http://istoryk.at.ua/>

<http://history.org.ua/uk>